

Bihari Erika

tanársegéd

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

AZ ISDS ELJÁRÁS JELLEMZŐI ÉS A VÁLASZTOTTBÍRÓKKAL SZEMBENI
KIHÍVÁSOK AZ ICSID EGYEZMÉNY ALAPJÁN

Debreceni Jogi Műhely, 2024. évi (XXI. évfolyam) 3-4. szám (2025. február 15.)

DOI 10.24169/DJM/2024/3-4/1

Absztrakt: A külföldi befektetők jogi védelmét elsősorban nemzetközi beruházási megállapodások biztosítják, amely világszerte több mint kétezer kétoldali beruházási egyezményt jelent és közel négyszáz egyéb nemzetközi szerződés tartalmaz beruházásvédelemmel kapcsolatos rendelkezést. Ezek az egyezmények olyan jogi megoldásokat tartalmaznak a külföldi befektetők számára, amelyek csökkentik a befektetési kockázatokat egy idegen országban, rögzítik többek között a külföldi beruházásokkal kapcsolatos bánásmód, a kisajátítás és vitarendezés szabályait.

A külföldi befektető és a beruházást fogadó állam közötti vita rendezésének egyik legelterjedtebb módja az ISDS (Investor-State Dispute Settlement) eljárás, amely független nemzetközi választottbíróság előtt zajlik. Az ISDS előnye általában az objektivitás és hatékonyság, azonban számos kritika is éri a jogbiztonság, a transzparencia, az eljárási következetlenség, a költségek és a választottbírók pártatlansága tekintetében.

A tanulmány az ISDS rendszerét és az egyik leggyakoribb eljárási fórum, a Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központja (International Centre for Settlement of Investment Disputes – ICSID) szabályait vizsgálja. Kiemelt figyelmet fordít a választottbírák függetlenségével kapcsolatos aggályokra, amely a rendszer egyik legkritikusabb pontja.

Kulcsszavak: közvetlen külföldi befektetés, befektető-állam vitarendezés, ICSID, választottbíráskodás, függetlenség és pártatlanság

Characteristics of the ISDS and challenges for arbitrators under the ICSID Convention

Abstract: The legal protection of foreign investors is mainly ensured by international investment agreements, with more than two thousand bilateral investment treaties worldwide and nearly four hundred other international treaties containing investment protection provisions. These conventions provide legal solutions for foreign investors to reduce investment risks in a foreign country, including rules on the treatment of foreign investment, expropriation and dispute settlement.

One of the most common ways of resolving disputes between a foreign investor and the host state is the Investor-State Dispute Settlement (ISDS) procedure, which is conducted before an independent international arbitration tribunal. ISDS generally has the advantage of being objective and efficient, but it has also been criticised for legal certainty, transparency, procedural inconsistency, costs and the impartiality of the arbitrators.

This paper examines the ISDS system and the rules of the International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID), one of the most common procedural fora. It focuses on concerns about the independence of arbitrators, one of the most critical aspects of the system.

Keywords: foreign direct investment, investor-state dispute settlement, ICSID, arbitration, independence and impartiality

Merkmale des ISDS und Herausforderungen für Schiedsrichter nach dem ICSID-Übereinkommen

Abstrakt: Der Rechtsschutz ausländischer Investoren wird hauptsächlich durch internationale Investitionsabkommen gewährleistet. Weltweit gibt es mehr als zweitausend bilaterale Investitionsabkommen und fast vierhundert weitere internationale Verträge, die Investitionsschutzbestimmungen enthalten. Diese Abkommen bieten ausländischen Investoren rechtliche Lösungen zur Verringerung von Investitionsrisiken in einem fremden Land, einschließlich Regeln für die Behandlung ausländischer Investitionen, Enteignung und Streitbeilegung.

Einer der gängigsten Wege zur Beilegung von Streitigkeiten zwischen einem ausländischen Investor und dem Gastland ist das Verfahren der Investor-Staat-Streitbeilegung (ISDS), das vor einem unabhängigen internationalen Schiedsgericht durchgeführt wird. ISDS hat im Allgemeinen den Vorteil, dass es objektiv und effizient ist, aber es wurde auch in Bezug auf Rechtssicherheit, Transparenz, Verfahrensinkonsistenz, Kosten und Unparteilichkeit der Schiedsrichter kritisiert.

In diesem Papier werden das ISDS-System und die Regeln des Internationalen Zentrums zur Beilegung von Investitionsstreitigkeiten (ICSID), eines der gängigsten Verfahrensforen, untersucht. Im Mittelpunkt stehen dabei Bedenken hinsichtlich der Unabhängigkeit der Schiedsrichter, einem der kritischsten Aspekte des Systems.

Schlagworte: ausländische Direktinvestitionen, Investor-Staat-Streitbeilegung, ICSID, Schiedsverfahren, Unabhängigkeit und Unparteilichkeit

Előszó

A külföldi befektetők számára nemzetközi jogi védelmet elsődlegesen a nemzetközi beruházási megállapodások (IIA) nyújtanak. Napjainkban 2222 kétoldalú beruházásvédelmi egyezmény (*bilateral investment treaty* - BIT) van hatályban világszerte és 394 egyéb megállapodás fejezetei tartalmazznak beruházásvédelemmel kapcsolatos szabályokat (*treaty with investment provisions* - TIP) (<https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/by-economy>), mint például az Energia Charta Egyezmény (*Energy Charter Treaty* – ECT), az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény (*United States–Mexico–Canada Agreement* – USMCA), vagy az EU – Új-Zéland szabadkereskedelmi megállapodás (*European Union–New Zealand Free Trade Agreement*).

Az egyezmények számos olyan nemzetközi jogi megoldást kínálnak a külföldi befektetők számára, amelyek csökkentik az idegen állam ismeretlen jogi környezetéből fakadó üzleti kockázatokat, olyan sztenderd „klauzulákat” tartalmazznak, amelyek rögzítik többek között a külföldi beruházásokkal kapcsolatos bánásmód és a kisajátításért járó ellentételezés szabályait. (Dolzer – Schreuer, 2009, pp. 220-221) Mindemellet tartalmazzák a külföldi befektető és a fogadó állam közötti vitarendezés lehetőségének szabályait is. Egy külföldi

befektető bírósági eljárást kezdeményezhet a beruházást fogadó állam ellen, amennyiben az megsértette a külföldi befektető állama és a fogadó állam között fennálló nemzetközi beruházásvédelmi egyezmény alapján vállalt valamely kötelezettségét. Egy ilyen jellegű jogvita esetén a leggyakoribb vitarendezési eszköz a befektető-állam vitarendezési (*Investor-State Dispute Settlement – ISDS*) eljárás, amennyiben a nemzeti bíróságokon történő eljárásoktól eltekintünk.ⁱ

Általában elmondható egyrészt, hogy az ISDS eljárás a feleknek egy objektív, igazságos és hatékony vitarendezést biztosít egy olyan független nemzetközi választottbíróság előtt, amely talán pártatlanabb döntést hoz, mint a fogadó állam nemzeti bírósága, utóbbi fórum eljárásának függetlenségét ugyanis számos esetben megkérdőjelezik a külföldi befektetők. Másrészt nem mehetünk el szó nélkül azon tény mellett, hogy az ISDS rendszere az elmúlt években számos kritika kereszttüzében áll és a hagyományos igazságszolgáltatási rendszerrel szemben támasztott követelmények hiánya miatt a jogérvényesítési rendszer szintlépése, fejlődése akadályokba ütközik. Ugyanis a negatív hangok többek között a jogbiztonságra, az eljárások átláthatóságára, az eljárásokba bevonható harmadik felekre irányadó szabályokra, a választottbírósági határozatok következtetlenségére és végrehajtására, a transzparenciára, az időigényes és költséges eljárásokra, valamint a választottbírók pártatlanságára irányulnak. (Bihari, 2023, pp. 28-40)

A tanulmány fentiek mentén haladva tekinti át első körben az ISDS általános jellemzőit, majd a beruházásvédelmi egyezmények (legyen az akár BIT, vagy más multilaterális megállapodás) ISDS cikkeiben legtöbbször hivatkozott eljárási fórumnak,ⁱⁱ a Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központja (*International Centre for Settlement of Investment Disputes – ICSID*) fórumának az eljárási szabályait mutatja be röviden, amelynek vizsgálata a kutatás során hangsúlyos és indokolt volt hiszen az eredmények alapul szolgálhatnak az ISDS rendszerrel kapcsolatos – különösen a tanulmány szempontjából releváns, a választottbírókkal szembeni – aggályok értelmezéséhez. Így végül a tanulmány utolsó nagyobb részegységében a választottbírák pártatlansága és függetlensége, mint a kritikák egyik fókuszpontja szélesedik ki a joggyakorlat bemutatásával.

1. Az ISDS eljárásról általában

1.1. Az eljárás általános jellemzői

Egy nemzetközi beruházással kapcsolatos vitában a felek ISDS eljárási fórumot választhatnak, azonban nem csupán a fórum kiválasztása lehetséges, hanem jellemzően az eljárási keretrendszer megválasztása is. Az eljárási keretrendszer meghatározásában a felek döntése, valamint egy releváns, az eljárás jogalapját képező, jellemzően kétoldalú beruházási egyezmény (BIT) játszik szerepet. Ezen túlmenően, az eljárási szabályokat közvetlenül az ilyen megállapodások alapján kikötött nemzetközi választottbíróági eljárási szabályok is meghatározhatják. Ilyen – az ügyek számát tekintve legtöbbször eljáró – ISDS eljárási fórum a már említett ICSID és a hágai Állandó Választottbíróóság (*Permanent Court of Arbitration – PCA*).ⁱⁱⁱ

Általában a beruházási megállapodások nem csak egy vitarendezési lehetőséget tartalmaznak, és amennyiben több fórumot is kikötöttek a szerződő felek, abban az esetben a külföldi befektető határozza meg az ISDS eljárási formát, sőt az is saját döntése, hogy vita esetén akar-e élni az ISDS eljárás lehetőségével, keres-e jogvédelmet és ha igen, a kereseti kérelmet milyen tartalommal nyújtja be a választottbíróshoz. (Kende – Nagy – Sonnevend – Valki, 2019, p. 1642) Ezek alapján gyakorlatilag azt is mondhatjuk, hogy a külföldi befektető, mint a jogvita felperese lényegében „ura” az eljárásnak, míg a beruházást fogadó államnak sokszor még az érdemi ellenkérelemének lehetősége is korlátozott. (Pauwelyn, 2013) A BIT-ekben legtöbbször a tanulmány fókuszában álló ICSID, második leggyakoribbként pedig az ENSZ Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottsága (*United Nations Commission on International Trade Law - UNCITRAL*) eljárási szabályait kötik ki a felek egy esetleges vitarendezés kapcsán, így tipikusan a legtöbb esetben ezen szabályok alapján járnak el a választottbírói fórumok. (<https://icsid.worldbank.org/About/ICSID>)

Az ICSID speciálisnak tekinthető e körben mivel eljárási és intézményi (fórum) keretet is nyújt (az ICSID Egyezmény és egyéb vonatkozó belső szabályzatok alapján) a felek számára, akár úgy is fogalmazhatunk, hogy egy olyan önszabályozó rendszer, amely független minden nemzeti (és külső) jogi behatástól és kifejezetten beruházási viták megoldására specializálódott. Az ICSID által hozott választottbíróági döntés végrehajtását az ICSID Egyezmény

(Washington-i Egyezmény, 1965) biztosítja, az ICSID saját fóruma előtt lehetőség van felülvizsgálatra és – szűk körben – érvénytelenítésre is. (Dolzer – Schreuer, 2009, p. 398) Megalakulása óta a beruházási jogviták döntő többsége e fórum előtt zajlik. (Dimopoulos, 2011, p. 14)

Az UNCITRAL eljárási szabályok választása esetén szükséges egy választottbírói fórumot is kijelölni, hiszen itt intézményi háttér nem áll rendelkezésre. Az UNCITRAL eljárási szabályai szerint eljáró választottbíróság döntésének kikényszeríthetősége a kereskedelmi választottbíróságokhoz hasonlóan a New York-i Egyezményen (New York-i Egyezmény, 1958) alapul. Az eljárásnak a felek által közösen kialakított szabályozás az alapja (például egy BIT), amely mögött az eljárás helyének nemzeti joga áll. (Katona, 2014, p. 3)

Az ISDS a külföldi befektetők számára népszerű, rugalmas eljárási mechanizmust kínál, azonban ugyanez a fogadó állam oldaláról nézve nem feltétlenül mondható el. Az eljárás flexibilitását többek között az jelenti, hogy a választott fórum és az eljárási szabályok eltérhetnek egymástól. Példaként említhető az *EDF v. Hungary* (Electricité de France (EDF) International S.A. v. Republic of Hungary, 2009) jogvita, amely az egyetlen olyan ismert magyar vonatkozású ügy (az elérhető adatok alapján), ahol az eljáró fórum nem az ICSID volt és a felek nem az ICSID eljárási szabályait kötötték ki.^{iv} Az 1990-es évek közepén a magyar energiaszektor legfontosabb célja az volt, hogy a lehető legalacsonyabb költségek mellett biztosítsa az energiaellátás biztonságát, korszerűsítse az infrastruktúrát (környezetvédelmi szabványok szerint) és átalakítsa az áramszolgáltatási ágazat szerkezetét. Lévéen, hogy az erőművek többsége régi szovjet létesítmény volt a célok külföldi befektetők támogatása nélküli elérése kérdéses volt. Ennek érdekében hosszú távú villamosenergia-vásárlási megállapodásokat (HTM) ajánlottak a külföldi befektetőknek (egy kedvező környezetet teremtett az állam a beruházásokhoz), amennyiben vállalták a magyarországi erőművek építését és modernizálását. A megtermelt villamos energiát a magyar állami tulajdonú Magyar Villamos Művek Zrt. (MVM) vásárolta meg. Az energiaszektor privatizációja során érkező külföldi cégekkel HTM-eket kötött az MVM, köztük a francia *Électricité de France* (EDF) vállalattal is, aki 2001-től – privatizáció előtt magyar állami tulajdonban lévő – a több erőművet is üzemeltető Budapesti Erőmű Zrt. tulajdonosa lett.^v

Magyarország 2004-es uniós csatlakozását követően kiderült, hogy ezek a HTM-ek vélhetően uniós jogba ütköznek. Az Európai Unió Bizottsága 2005-ben megállapította, hogy a HTM-ekben meghatározott vételi kötelezettség az EUMSZ 107. cikk szerinti, a villamosenergia-termelőknek biztosított állami támogatásnak minősül, azokat a közös piaccal összeegyeztethetetlennek nyilvánította, és kötelezte Magyarországot, hogy hat hónapon belül szüntesse meg a HTM-eket és a kedvezményezettekkel fizettesse vissza a 2004. május 1-je óta kapott támogatásokat. (C 41/05 Európai Unió Bizottsági határozat, C-357/14. P. sz. ügy Electrabel SA, Dunamenti Erőmű Zrt. kontra Európai Bizottság, T-80/06. és T-182/09. sz. egyesített ügyek Budapesti Erőmű kontra Bizottság) Az MVM 2008. december 31-el felmondta (2008. évi LXX. törvényt alapján) a HTM-eket. A francia befektető ISDS eljárást kezdeményezett^{vi} 2009-ben Magyarország ellen és az eljárás alapjául az Energia Charta Egyezmény szolgált. A francia befektető az eljárást az UNCITRAL Választottbírószági Szabályzata alapján kérte elbírálni, a választott fórum a hágai Állandó Választottbírószág volt. A francia EDF azzal érvelt, hogy Magyarország megsértette az Energia Charta Egyezményben foglalt, befektetésekkel kapcsolatos tisztességes és méltányos bánásmódra vonatkozó garanciákat, ugyanis teljes kompenzáció nélkül (átállási költségek) megszüntette a HTM-eket. Az ETC-hez Franciaország, Magyarország és az Európai Unió is csatlakozott. A bíróság részben a befektető javára döntött, 107 millió eurós kártérítést ítélt meg a vállalatnak.^{vii}

1.2. Az ISDS eljárás alanyai

Az ISDS eljárási mechanizmus egy másik lényeges sajátossága, hogy az eljárás alanyai egy állam (a befektetést fogadó állam), aki az eljárásban mindig alperesi pozícióban van jelen és egy külföldi befektető, aki az eljárásban minden esetben felperesként vesz részt. Az eljárásban tehát két befektető vagy két állam nem lehet egymással szemben, a felek természete és pozíciója minden esetben kötött. Ebből adódik, hogy a külföldi befektető érdekeit saját maga képviseli és anyországa közvetlenül nem vesz részt az eljárásban, azonban a közvetett beavatkozás jellemző lehet egy olyan esetben, amikor a külföldi befektető államát érintő nemzetbiztonsági vagy nemzetgazdasági érdek is társul az adott jogvitához. A külföldi elem lényegesen fontos az ISDS eljárásban, tehát csak külföldi befektetők élhetnek ezzel a lehetőséggel a belföldi befektető saját állama ellen nem kezdeményezhet ISDS eljárást, mert egy ISDS eljárás jogalapjául jellemzően egy

BIT szolgál. Magyarország beruházási egyezményeiben is kifejezetten szerepel, hogy csak olyan jogvitáról beszélhetünk e körben, amiben az egyik szerződő fél befektetője (vagy akár több befektető is perelhet közösen – például akkor, ha a sérelmezett állami intézkedés egy teljes szektort és nem csak egy konkrét beruházást érint –, ha az érintett BIT szabályai lehetővé teszik) és a másik szerződő fél között merül fel, az utóbbi szerződő fél területén lévő beruházással kapcsolatban.^{viii} Érdemes azt is megemlíteni, hogy egy ilyen speciális vitarendezés szükséges lehet a külföldi befektetőnek, ugyanis ha csak egy helyi, nemzeti bírósági eljárás állna rendelkezésére, nem biztos, hogy a nemzeti bíróság ugyanúgy bánná vele, mint egy belföldi befektetővel. Egy nemzeti bíróság függetlensége ugyanis kérdéses lehet, vagy ha feltételezzük azt, hogy az elbírálás objektív és egyenlő, az még mindig nem garancia arra, hogy a nemzeti bíróság a nemzetközi minimum standardot szem előtt tartva döntsön. (Sachetini – Codeço, 2019, pp. 20-59) Különbséget kell tenni egy ténylegesen belföldi befektetés és egy olyan leányvállalat között, amit a fogadó országban egy külföldi beruházó hozott létre. Ez a differenciálás a választottbíróság hatáskörének megállapításakor lényeges. Ugyanis a külföldi befektetés a legtöbb esetben úgy valósul meg, hogy a fogadó állam területén a külföldi beruházó létrehoz egy céget, amely később olyan leányvállalként fog működni, amely külön jogi személyiséggel rendelkezik és kezeli a külföldi befektetést. Egy jogvitában az állam melletti fél annak a cégnek a tényleges irányítója lesz, aki a befektetést kezeli. A választottbíróságnak sok esetben segítségére van a hatáskörrel kapcsolatos kérdésben az a BIT vagy egyéb egyezmény, ami a felek közötti vita jogalapját képezi, ugyanis ezek a nemzetközi szerződések tartalmazzák a legfontosabb fogalmakat, így például azt is, hogy ki minősül külföldi befektetőnek. Igaz a szerződések adnak némi támpontot a választottbíróságoknak e tekintetben, mégis előfordulnak olyan esetek, amikor csak egy alapos vizsgálatot követően tudják megállapítani azt, hogy a kérelmet előterjesztő az irányadó szerződés alapján külföldi befektetőnek minősül-e. Ennek oka, hogy napjainkban egyre több olyan céges tulajdonosi hálózat fordul elő világszerte, amik egyre bonyolultabbak. (Gaukrodger, 2014, pp. 27-29)

1.3. A választottbíróság felállítása

Az ISDS választottbírósági eljárásokban a felek általában egy három tagú tanácsot jelölnek ki a jogvitájuk eldöntésére (de az is lehetséges, hogy egyesbíróként járjon el a kijelölt választottbíró). Az egyik bírót a felperes, a másikat az alperes, a harmadikat együtt választják, vagy ad hoc jelleggel, vagy egy listáról. Utóbbi akkor

jellemző, ha az eljárás egy meglévő keretrendszer szerint zajlik. Amikor a feleknek a bíróság összetételéről kell dönteniük, pozíciójuk „kiegyenlítődik” ellentétben az eljárás megindításával, ahol ez az egyenlőség nem figyelhető meg, ahogyan arról már az előzőekben szó esett, az eljárás azon mozzanatánál a befektető a dominánsabb fél. Az ISDS eljárásban a magas szintű szakértelem és semlegesség (?) biztosítói a választottbírók, akik jellemzően olyan nemzetközi jogi szakértők (jogászok, jogtudósok), akik gyakorlott szakemberek és kellőképpen ismerik a nemzetközi beruházási jogot, a beruházások védelmét és a nemzetközi üzleti jogot. Munkájukért díjazásban részesülnek.

1.4. Titkárok szerepe az eljárásokban

A választottbíróági eljárások egyre kiterjedtebbek és összetettebbek és a választottbíróknak gyakran jelentős adminisztratív feladatai vannak (az ügyirat, a felekkel vagy más eljáráshoz kapcsolódó személyekkel történő találkozók koordinálása stb.). Így a munkájuknak elősegítése érdekében titkárok,^{ix} és a bíróság további támogatására egyéb asszisztensi feladatokat végző személyek is részt vehetnek egy adott ügyben. Általánosságban elmondható, hogy a titkárok segítséget nyújthatnak az eljárási határozatok meghozatalában, de a választottbíróságoknak biztosítaniuk kell azt, hogy alapvető döntéshozatali funkciójukat semmilyen módon ne ruházzák át. Azonban, az, hogy ezek a személyek konkrétan mennyiben vesznek részt az eljárásban, nem minden esetben egységes, hiszen nemzetközi szabványok, amelyek szabályoznák például a titkárok részvételét a nemzetközi választottbíróági eljárásokban. Az átláthatóság jegyében fontos, hogy a titkár kinevezése előtt meg kell szerezni a felek beleegyezését. Így a titkár részvétele a választottbíróági tanácskozásokon, vagy a bíróság határozatának megszövegezésében sokat vitatott téma volt az elmúlt években. A választottbíráskodásban egy „rendkívül szürke zónaként” írták le, ami számos „visszaéléshez” vezetett (Polkinghorne, 2014) és úgy tartották, hogy a titkár „negyedik választottbíróként” szolgálhat a felek hozzájárulása nélkül. (Carswell – Winnington-Ingram, 2023; Partasides, 2002, pp. 147-163)

A széles körű titkári felelősségek hívei azzal érvelnek, hogy a titkárok növelik az eljárások hatékonyságát és lehetővé teszik a választottbírók számára, hogy a bírói munka érdemi részére összpontosítsanak. Ezenkívül csökkentik a felek költségeit, mivel a titkárok alacsonyabb áron dolgoznak, mint a választottbírók. Akik a

titkárok feladatainak korlátozott szerepét szorgalmazzák, azzal érvelnek, hogy pusztán adminisztratív feladatokat kell ellátniuk, hogy elkerülhető legyen a választottbírók értékelésére gyakorolt indokolatlan befolyásolás (hiszen a titkár által végzett összes kutatás a titkár nézőpontját hordozza). Azt állítják, hogy a választottbírók kiválasztása „*intuitu personae*” (a másik személy személyiségére, tudására, képzettségére való tekintettel). (Carswell – Winnington-Ingram, 2023) Következésképpen a kinevezett választottbíróknak minden feladatukat személyesen kell ellátniuk. Az ICCA (*International Council of Commercial Arbitration*) szervezet égisze alatt működő Young International Council for Commercial Arbitration irányelveket és mintaszabályokat adott ki. Az útmutató nagyrészt két olyan felmérés eredményein alapult, amelyekben visszajelzést kértek a választottbíróktól, a felek képviselőitől és a választottbírószági eljárás alanyaitól. Míg a többség helyeselte a titkárok alkalmazását, kevésbé volt egyetértés a titkárokra dedikált feladatok természetében. Az útmutató célja a titkári szerep átláthatóságának növelése. Az útmutató 3. cikke felsorolja azokat a megengedett feladatokat, amelyek „jogszerűen túlmutathatnak a tisztán adminisztratív feladatokon”. A tisztán adminisztratív feladatoktól, a felek beadványainak és bizonyítékainak áttekintéséig, a választottbírószág tanácskozásain való részvételig és a választottbírószági határozat megfelelő részeinek megfogalmazásáig terjednek. (Young ICCA Guide on Arbitral Secretaries 3. Cikk (2) bekezdés a)-j) pontok) A választottbírószági intézmények egyre gyakrabban szabályozzák a választottbírószági titkárok feladatait. Például a Stockholmi Kereskedelmi Kamara Választottbírószági Intézete (AISCC), az ICC és a Londoni Nemzetközi Választottbírószág (LCIA) elismeri a bírósági titkárok segítségét a választottbírószági eljárásokban. Bár a szabályozás eltérő, a legtöbb rögzíti, hogy a választottbírók nem ruházhatnak át semmilyen döntéshozatali jogkört a titkárokra, és a titkároknak pártatlannak és függetlennek kell maradniuk. Az ICSID választottbírószági szabályai kizárják, hogy az ICSID titkárai a bíróság beleegyezése nélkül részt vegyenek a tanácskozásokon. A titkárok szerepének változatos és gyakran nem létező korlátozásai hozzájárulnak a nemzetközi választottbírószágban betöltött megfelelő szerepük bizonytalanságához és ez negatívan befolyásolhatja a választottbírószági eljárás vélt legitimitását, mivel felmerülhet a kérdés, hogy a titkár túllépte-e a választottbírószág asszisztensei pozícióját. Ennek megfelelően a választottbírószági eljárás és az abból eredő ítélet legitimitásának fokozása érdekében a nemzetközi választottbírói közösség fontolóra veheti a választottbírószági titkárok szerepére vonatkozó egységes szabvány kihirdetését a választottbírószági intézmények és a választottbírószági

intézmények által átvehető legjobb gyakorlatokra vonatkozó iránymutatások formájában. Első körben egy előlépést jelenthet az, ha a Young ICCA irányelveit követik.

A titkárok széles körű alkalmazása a beruházási választottbíróági eljárásokban^x egyes ítéletek hatályon kívül helyezésének kérelméhez vezetett.

A leggyakoribb okok a választottbíró „mandátumába való beavatkozásra” és megbízatása személyes teljesítésének elmulasztására vezethetők vissza, mivel a titkár döntő szerepet játszott a döntéshozatali folyamatban, vagy a vonatkozó szabályok által megengedettek túlmutató feladatokkal bízták meg. E tekintetben egy meghatározó eset volt a *Yukos v. Oroszország* ügy. Oroszországnak, mint a jogvitában vesztes fél kérelmének jogalapja az volt, hogy a választottbírók nem személyesen teljesítették megbízatásukat és Oroszország fő érve a tanács tagjai, a titkár és a tanács asszisztense által kiszámlázott munkaórák összevetésén alapult. Oroszország azt állította, hogy a választottbíróság asszisztense 40-70%-kal több időt szentelt az ügynek, mint bármelyik választottbíró. Ráadásul az ítéletben szereplő jogi érvelés szövegezése, annak szóhasználata, felépítése nagyban hasonlít az asszisztens korábbi írásaihoz. (Galagan, 2015) Ezért érdemi szerepet kellett betöltenie a bizonyítékok és érvek elemzésében, a tanácskozásban és a végső döntés előkészítésében. Oroszország azzal érvelt, hogy a titkár csak adminisztratív tevékenységeket végezhet, ami a jelen eljárásban nem volt így. Az említett ítéletet ezen indokok alapján nem helyezték hatályon kívül.

1.5. Az ISDS eljárás lefolytatása

A bíróság hivatalból vizsgálja joghatóságát, ez lesz az eljárás első mozzanata. Ha a bíróság joghatóságát nem állapítja meg a külföldi befektetőnek más lehetőséget kell keresnie igényének érvényesítésére.

A joghatóság megállapításánál segítségére lehet a vonatkozó BIT, egy többoldalú beruházásvédelmi megállapodás, egy olyan szabadkereskedelmi egyezmény, ami tartalmaz beruházásvédelmi rendelkezéseket, vagy az állam és a külföldi befektető közötti egyedi szerződés. A joghatóság megállapításánál tipikusan vizsgálják a már korábban is említett befektetői minőséget és az érintett befektetés mivoltát, illetve azt is, hogy az ügyben indult-e más bírósági eljárás (az alternatív vitarendezési lehetőségek például mediáció nem tartozik ide), mert ha igen, az kizárási okot jelent. (Schreuer, 2014, pp. 2-5) Amennyiben a joghatóság megállapítása sikeres

volt, a bíróság lebonyolítja az eljárást, megkezdzi az érdemi kérdések vizsgálatát. Az eljárás tárgya jellemzően olyan, a külföldi befektetőnek kárt okozó intézkedés, vagy intézkedések sorozata, amit a beruházást fogadó állam hoz és a választottbíróságnak azt kell vizsgálnia, hogy ezek az intézkedések összhangban állnak-e az ügyben irányadó egyezményrel. A bizonyítási teher mindkét fél oldalán megjelenik, de eltérő súllyal. Míg a felperesnek legtöbbször elegendő annak bizonyítása, hogy kára keletkezett az állam intézkedésével összefüggésben, addig az alperesnek azt kell bizonyítania, hogy nem jogsértő a szóban forgó intézkedés.^{xi} Példának okáért, ha intézkedését egy olyan nyomós közérdek (ilyen lehet valamilyen fenntartható fejlődéssel, környezetvédelemmel, emberi jogokkal stb. kapcsolatos indok) igazolja, ami a kapcsolódó nemzetközi szabályokkal nem ellentétes. A nemzetközi választottbírósági gyakorlatban alkalmazott eljárási szabályok többsége nem tartalmaz rendelkezést a bizonyítási teherre vonatkozóan, így az eljáró választottbíróságoknak jelentős mérlegelési körük van a bizonyítási eljárás menetrendjének kialakításában, illetve lefolytatásában. A külföldi befektetőkkel szembeni jogsértések legtöbbször a közvetett kisajátítás és a diszkrimináció, de természetesen más nemzetközi egyezmények szerinti jogaik korlátozása is jogsértést eredményez. A választottbírók döntésüket szabadon hozzák meg, az irányadó normákon kívül más szabályok vagy precedens nem köti a választottbíróságot (azonban döntésüket legtöbbször alátámasztják korábbi beruházási választottbírósági döntésekkel).

Az ISDS eljárás háromféleképpen zárulhat, ha a felek nem szüntetik meg az eljárást, mert egyezséget kötnek, vagy peren kívül nem egyeznek meg. A bíróság az eljárás végeztével dönthet úgy, hogy a fogadó állam intézkedése jogszerű volt, de megállapíthatja azt is, hogy a fogadó állam intézkedése jogsértő volt és kártalanítás megfizetésére köteles, vagy a fogadó állam intézkedése jogsértő, de kártalanítás megfizetése nem indokolt.

2. Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központja (ICSID)

Több szempont miatt is (például az ítéletek automatikus végrehajtása miatt) a világ vezető és legnagyobb népszerűségnek örvendő nemzetközi beruházási vitarendezési intézménye a Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központja (ICSID).^{xii} 2023. december 31-én ismert adatok szerint az 1332 ISDS ügyből 835-öt az ICSID kezelt (UNCTAD, ISDS Navigator database, <https://investmentpolicy.unctad.org/investment-dispute-settlement>).

Az autonóm nemzetközi intézmény a felek számára nem csak fórumot, hanem eljárási szabályokat is biztosít és a legtöbb BIT ISDS cikkében megtalálható, mint vitarendezési opció.

2.1. Beruházási választottbírósi eljárás az ICSID Egyezmény alapján

Az ICSID Egyezmény kétféle eljárást biztosít a békéltetést (*conciliation*) és a választottbírósi eljárást (*arbitration*). A békéltetés esetében egy szerződő állam, vagy a szerződő állam természetes vagy jogi személye kezdeményezheti az eljárást, míg választottbírósi eljárás előtt csak a szerződő állam természetes vagy jogi személye. A választottbírósi döntése a felekre nézve kötelező erővel bír, a békéltető bizottság döntésének nincsen ilyen tulajdonsága. (ICSID Egyezmény 28–29. cikkek)

Az eljárás a külföldi befektető kérelmére, az ICSID Egyezmény és mint másodlagos forrás az Eljárási Szabályok alapján indul. A kérelmet főszabály szerint elektronikusan az ICSID hivatalos nyelveinek (angol, francia, spanyol) egyikén kell benyújtani a kötelező tartalmi elemekkel és szükséges mellékletekkel. A kérelem benyújtásának díja 25.000 USD.^{xiii} A kérelem beérkezését követően az ICSID a joghatóságának vizsgálatával (ami kb. egy három hetes folyamat) egyidejűleg értesíti a fogadó államot.

Amennyiben az ICSID Egyezmény 25. cikke szerint a kérelem befogadható, a kérelmet regisztrálni kell (ellenkező esetben a Főtitkár elutasítja a kérelmet) és a további vizsgálatot mellőzni kell, hiszen majd a később megalakuló választottbírósi fogja részletesen vizsgálni a joghatóság kérdését. A sikeres regisztrációról írásban értesítik a feleket, és a már említett online ICSID adatbázisba új esetként (csakis az alapadatokkal) bekerül az ügy. Az eljárásra innentől már az ICSID Választottbírósi Szabályok az irányadók. Következő mozzanat a választottbírók kiválasztása. Az eljáró bírók számát (páratlan számú bíró kijelölése szükséges) és a kiválasztásuk módját első körben a feleknek kell eldönteniük (megkönnyíti a helyzetet, ha a például az ügyben irányadó BIT-ben ezt korábban a részes felek kikötötték) a kérelem regisztrálásról szóló ICSID értesítéstől számított 45 napon belül. Amennyiben a határidő lejártáig a feleknek nem sikerül konszenzusra jutniuk, a választottbírósi három tagú lesz az ICSID Egyezmény 37. cikk (2) bekezdés (b) pontja és a Választottbírósi Szabályok 13. szabálya alapján. Egyik és másik fél is egy-egy választottbíróvá választ a tanács elnökét, a harmadik bírót a felek közösen választják.

A folyamat pontos lépései a következők. Az egyik fél saját választottbírót választ, és javaslatot tesz ezzel egyidejűleg az elnök személyére. A másik fél szintén megnevez egy választottbírót, és a másik fél által javasolt elnökjelöltet elfogadja, vagy ha azzal nem ért egyet, az elnök személyére új javaslatot tesz. A választottbírárság összetételéről való döntésre a regisztrációs értesítés kiküldésétől számítva legfeljebb 90 napjuk van a feleknek, ha nem sikerül megállapodniuk, bármelyik fél kérheti (a másik féllel való konzultáció után) az ICSID Adminisztratív Tanácsának Elnökétől a hiányzó választottbírók kijelölését. (ICSID Egyezmény 38. cikk)

A gyakorlatban ez az alábbiak szerint, szavazással zajlik. Az ICSID rendelkezik egy választottbírói listájával (*ICSID Panel of Arbitrators*).^{xiv} Erről a listáról az ICSID kiválaszt néhány jelöltet és azt továbbítja mindkét félnek. A feleknek rövid idő áll rendelkezésükre, hogy nyilatkozzanak a jelöltek elfogadhatóságáról. Az a jelölt lesz a hiányzó választottbíró, akit mindkét fél elfogad. Több jelölt megfelelése esetén az ICSID választ közülük. Előfordulhat olyan helyzet is, hogy a szavazás nem jár sikerrel, ebben az esetben a választottbírói listáról fog kijelölni egy választottbírót az ICSID önállóan, miután mindkét fél megtette észrevételeit a jelölt képesítéseiről. Az ICSID arra törekszik, hogy ezt a folyamatot 30 napon belül lezárja.

A választottbírók képességei tekintetében fontos szempont, hogy erre vonatkozóan van-e a feleknek előzetes megállapodása, vagy a jogalapot képező BIT tartalmaz-e ilyen jellegű előírást. E körben az ICSID Egyezmény is tartalmaz néhány konkrét szabályt, amelyek többségében megszorító jellegűek.

A nemzetiség kérdését illetően általános szabály az, hogy a választottbírók többsége nem lehet a felek országához kötődő személy. Ez azt jelenti, hogy nem lehet olyan személy választottbíró, aki a fogadó állam vagy a külföldi befektető anyaországának állampolgára. Abban az esetben, ha három fős választottbírárság jár el, a bírók egyike sem lehet a vitázó felek államához kötődő személy, kivéve, ha mindkét fél beleegyezik. A választottbíróknak erkölcsileg feddhetetlennek, önálló döntéshozatalra képesnek kell lenniük, és megfelelő szakértelemmel kell rendelkezniük a jog, a kereskedelem, az ipar vagy a pénzügyek területén. Bár az ICSID rendelkezik egy választottbírói listával, nem kötelező erről a listáról választani, hacsak a felek másként nem állapodnak meg. Ha a felek nem tudnak megállapodni, az ICSID a választottbírói listáról választ jelölteket a fentiek szerint. Amikor a bírókat kijelölik, a választottbírárság hivatalosan létrejön.

Az ICSID kijelöl egy titkárt a választottbírószámára, és 60 napon belül meg kell tartani az első ülést. Abban az esetben, ha valamelyik fél előzetes kifogással (a fél kifogásolhatja, hogy a követelés nyilvánvalóan jogalap nélküli, a kifogás vonatkozhat a kereset érdemére, az ICSID joghatóságára vagy a választottbíró hatáskörére) kíván élni, azt legkésőbb 45 napon belül be kell nyújtania választottbírószám létrejöttétől számítva, erre a Választottbírószabályok 41. szabálya irányadó. Ebben az eljárási szakaszban a feleknek meg kell előlegezniük az eljárás költségeit.

Az ICSID eljárás során az első ülésnek kulcsfontosságú szerepe van. Általában személyes jelenlét mellett tartják, azonban az ICSID szabályzata lehetőséget ad arra, hogy videokonferencia vagy telefonkonferencia formájában tartsák. Ha a felek és a bíróság között külön megállapodás nem születik a helyszínről, akkor alapvetően az ICSID washingtoni székhelyén tartják az ülést. Az első ülés célja hasonló a hagyományos bírósági eljárásokhoz, jelen ülésen tisztázzák az eljárási kérdéseket, a felek eljárási céljainak megfogalmazása itt hangzik el. Az első ülést egy írásbeli szakasz váltja. A külföldi befektető, mint felperes beadja írásbeli keresetét a választottbírószámra, amire az alperes fogadó állam megadja válaszáat (védekezés). Második körben a felperes válaszol (írásban) az alperes válaszbeadványára, majd az alperes további (saját) válaszbeadványt ad be. Ezek a beadványok általában a felek követeléseit, állításait tartalmazzák, valamint bizonyítékokat is mellékelhetnek hozzájuk.

Az írásbeli szakasz után egy szóbeli szakasz következik, ahol a választottbírószám többször is meghallgatja a feleket. Itt jellemzően eljárási és érdemi kérdésekről esik szó. Emellett lehetőség van a feleken túl, az általuk előterjesztett tanúk és szakértők meghallgatására is. Ezen meghallgatásokat, hasonlóan az első üléshez, telefonon vagy videokonferencián keresztül is megtartják, ha az ügy körülményei ezt kívánják. Az üléseket az ICSID rögzíti. Arról, hogy a döntésükről mikor tanácskoznak a választottbírók saját maguk döntenek. Tanácskozhatnak közvetlenül az ülések után, vagy akár más időpontban is. Az egy fontos kritérium, hogy a választottbírók többsége jelen legyen a tanácskozásokon, viszont a felek dönthetnek úgy, hogy valamennyi választottbíró vegyen részt azon. Kivételes esetekben a felek megegyezhetnek abban, hogy eltekintenek a többségi jelenlét követelményétől, például sürgős eljárási kérdésben. Tanácskozásait tarthatják személyes jelenlét mellett, telefonon vagy videokonferencián keresztül is.

A bizonyítás szabályainak értelmében a bizonyítás történhet szakértők, tanúk, dokumentumok vagy más eszközök felhasználásával. A bizonyítékok benyújtásával és bemutatásával kapcsolatban a felek és a választottbíróság közösen állapodnak meg, de az ICSID Választottbírósági Szabályok is kijelölnek egy rendszert a bizonyítékok bemutatására.

E a körben (is) fontos kiemelni azt, hogy az ICSID Egyezmény és az ICSID Választottbírósági Szabályok az elmúlt években átfogó módosításon estek át, (https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/documents/ICSID_Convention.pdf) az új rendelkezések 2022. július 1-jén lépnek hatályba. A módosítás előtti szabályok nem tartalmaztak transzparenciára vonatkozó előírásokat (holott más eljárási keretrendszerek igen). Az egyedüli támpont a jogvitában álló felek közös megegyezése lehetett (vagy esetleg olyan, a jogvita jogalapját képező beruházási egyezmény, amiben szerepelt transzparenciára vonatkozó szabály). Azonban a jelenleg hatályos Választottbírósági Szabályok 65. szabálya alapján a választottbíróság lehetővé teszi a felek, a képviselőik, a tanúk és a szakértők, valamint a bíróságot segítő személyek mellett más személyeknek is a tárgyalások megfigyelését, kivéve, ha valamelyik fél ellenzi. A Választottbírósági Szabályok 64. szabálya alapján az ICSID a felek beleegyezésével közzéteszi az eljárásban részt vevő felek által benyújtott írásos beadványokat vagy alátámasztó dokumentumokat, természetesen a bizalmas vagy védett információkra vonatkozó szabályokkal összhangban.^{xv}

Az eljárás ezen szakasza addig tart, amíg a felek az összes rendelkezésükre álló bizonyítékot és érvet be nem mutatják, természetesen bizonyos keretek között, amit a választottbíróság szab meg. A költségekkel kapcsolatos teendőkkel zárul az „érdemi rész”. Az utolsó ülést követően a felek benyújtják ezzel kapcsolatos beadványaikat. Ezután kezdetét veszi az ítélet előkészítése, amit a választottbíróságnak a lehető leghamarabb kell meghoznia. A szabályzat három részletszabályt is megfogalmaz az ítélet meghozatalára, pontosabban annak határidejére az alábbiak szerint.

Amennyiben a fél az eljárás kezdetekor vitatja a kérelem jogalapját és kifogással él és a bíróság minden követelést nyilvánvalóan jogilag megalapozatlannak tart, akkor azzal kapcsolatos ítéletét a bíróság megalakulását vagy a kifogással kapcsolatos utolsó előterjesztést követő 60 napon belül hozza meg. Szintén más határidők vonatkoznak arra az esetre is, ha a fél az eljárás során szétválasztás iránti, úgynevezett „elágazási kérelemmel” (*request for bifurcation*)^{xvi} él és egy kérdés

megválaszolását az eljárás külön szakaszában kéri. Ezen belül is a külön szabály arra az esetre vonatkozik, ha a szétválasztás iránti kérelem előzetes kifogásra irányul és a bíróság úgy dönt, hogy az előzetes kifogást az eljárás külön szakaszában tárgyalja. Amennyiben érdemben tud dönteni (ha nem, akkor meghatározza a további határidőket), a választottbíróságnak az utolsó dokumentum benyújtását követő 180 napon belül kell meghoznia ítéletét. És végül, minden egyéb esetben maximum 240 nap áll a választottbíróság rendelkezésére, hogy meghozza érdemi döntését.

3. A választottbírók pártatlanságával kapcsolatos aggályok

Végül a választottbírókkal összefüggő kritikákról érdemes szót ejteni, amelyeknek számos aspektusát azonosíthatjuk.

A választottbíráskodás sarokköve a pártatlanság, ugyanakkor a választottbírók állítólagos objektivitása a beruházási vitákkal kapcsolatban folyamatosan heves vitát vált ki a kritikusok körében. Az eljárások „külső megfigyelőként” folyamatosan vizsgálják az ügyek kimenetelét és az ügyekben eljáró választottbírók összetételét is. A választottbírókat egy fokozott ellenőrzésnek kell alávetni az összeférhetetlenség vagy az előzetes elfogultság vizsgálatakor, ugyanis, ha ez nem történik meg az negatív irányba lendítheti az igazságszolgáltatás mérlegét és veszélyeztetheti a tisztességes és elfogulatlan ítélezést. (Karkason, 2023) A kritikusok aggályait az alábbi irányokból közelíthetjük meg.

A gyakorlatban a választottbírók pártatlanságának és függetlenségének „állítólagos” hiánya abból eredhet, hogy ellentétben a belföldi rendes bíróságokhoz itt nincsenek olyan intézmények, amelyek valamiféle kontrollt gyakorolhatnának a választottbírókra, illetve a választottbírók kiválasztása nem ellenőrzött.^{xvii} Ezzel szemben azzal érvelhetünk, hogy a feleknek szabad döntése az, kit választanak saját választottbírójuknak (mindkét fél jelölhet egy saját választottbíró).

Az ICSID ítélezési gyakorlata (az ismert, elérhető ügyek alapján) nem biztosít koherens megközelítést a választottbírók függetlenségére és pártatlanságára vonatkozó küszöb meghatározására. A megközelítések a „szigorú bizonyítéktól” (*strict proof*) az „ésszerű kétségekig” (*reasonable doubts*)^{xviii}, valamint a vegyes megközelítésekig terjednek. A legelső választottbírói kizárással kapcsolatos

határozatban, az *Amco v. Indonesia* (Amco Asia Corporation and others v. Republic of Indonesia, ICSID Case No. ARB/81/1) ügyben a két nem kifogásolt (*unchallenged*) választottbíró (tehát akiknek nem volt vitatott függetlensége és pártatlansága) a tényleges elfogultság „szigorú bizonyítására” vonatkozó követelményt fogalmazott meg, azzal, hogy a függetlenség hiányára utaló tényeken túl, a függetlenség tényleges hiányát is bizonyítani kellett, aminek „nyilvánvalónak” (*manifest*) vagy „nagyon valószínűnek” (*highly probable*) kellett lennie, és nem csak „lehetségesnek” (*possible*). Ez idáig 117 kizárási kérelmet nyújtottak be (ennek kb. 2/3-át az elmúlt 10 évben) és mindösszesen hét olyan eset volt, amikor a választottbírókat ténylegesen kizárták az eljárásból. (<https://icsid.worldbank.org/cases/content/tables-of-decisions/disqualification>) A kizárási kérelmek okai eltérőek voltak.

A jellemzően fogadó állam párti kritikusok szerint a választottbírók részrehajlást mutatnak a külföldi befektető irányába (ellentétben a belföldi rendes bíróságokkal) és számukra kedvező döntést hoznak^{xix} személyes érdekek (jellemzően feltételezett előnyszerzés) miatt, ami többek között az ítélet legitimitását is veszélyeztetheti. Az elfogultság orvoslására sokan a választottbírók kiválasztási folyamatának átláthatóságát szorgalmazzák.

A fenti állítás azonban nem teljesen állja meg a helyét, hiszen, ha bármelyik fél észleli a választottbíró elfogultságát vagy vele szemben összeférhetetlenség mutatkozik, kérheti a választottbíró eljárásból történő kizárását. (ICSID Választottbírószabályok 22.) Továbbá, ha a külföldi befektető a fogadó állam belföldi rendes bíróságán kezdeményezné az eljárást akkor sem biztos, hogy kijelenthetnék a bíróság elfogultságát (különösen, ha a külföldi befektető szemszögéből nézzük), ugyanis nincs arra garancia, hogy az a bíróság teljesen független és minden politikai hatalomtól mentes. Egyebekben az ICSID eljárásnak éppen ez lenne a lényege, hogy ezeket a „bizonytalanságokat” a külföldi befektető elkerülhesse.

A kritikusok szerint egy adott választottbíró kinevezésének gyakorisága (jellemzően, ha egy fél valamennyi ügyében egy adott választottbíró jelöl) szintén lehetőséget adhat az elfogultságra, sőt akár arra is, hogy a választottbíró előnyöket szerezzen. Hangsúlyozzák, hogy az ICSID eljárás integritásának alapja a sokszínű képviselő és a pártatlan, szakértelmet előnyben részesítő kinevezési eljárások. Ezzel kapcsolatban szintén felvázolható egy eltérő álláspont. A nemzetközi beruházásvédelmi jogviták rendezése egy sajátos, speciális terület. Egy ilyen

jellegű eljárás lefolytatása olyan szintű szaktudást, speciális készségeket, tapasztalatot igényel a választottbíróktól, amivel világviszonylatban kevés személy rendelkezik. (Kecskés – Ferencz, 2018, p. 283) Mindkét félnek az a célja, hogy egy nemzetközileg elismert, a jogterület művelésében kellőképpen jártas, hozzáértő szakembert válasszon, aki messzemenőig alkalmas az ügy elbírálására.

A probléma feloldására elképzelhetők megoldások (például nem a felek választanak bírót, helyettük a kijelölő hatóság; csak az elnök személyét választhatják a felek; korlátozzák, hogy kik közül választhatnak a felek stb.) azonban egyet kell értenem *Hajdu Gábor* azon érvelésével, (Hajdu, 2022, p. 108) hogy ez reális keretek között nem valósulhatna meg, hiszen az a felek autonómiáját sértené és ellentétes lenne nem csak az ICSID, de az egész ISDS eljárás legalapvetőbb elveivel.

3.1. A 'role confusion' kérdésköre

A választottbírók függetlenségének és pártatlanságának kérdésében a legvitatottabb terület a választottbírók, a jogi képviselők és a szakértők szerepének felcserélése a különböző esetekben. Ezt a helyzetet „szerepzavarnak” (*role confusion*) nevezik. *Philippe Sands* szerint a szerepzavar „olyan helyzet, amikor egy egyén, aki választottbíróként jelenik meg egy ICSID ügyben, egy másik ICSID ügyben pedig jogi képviselőként vagy szakértőként jár el, elfogultságot eredményezhet abban az értelemben, hogy a szerepe betudható a másik fél tájékoztatásaként”. (Schacherer, 2018, p. 12)

A szerepzavar példája az *Azurix*, a *Siemens* és a *Duke Energy* ügyekkel szemléltethető (valamennyi ügyben a fogadó állam Argentína volt). (*Azurix Corp. v. The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/01/12; *Siemens A.G. v. The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/02/8; *Duke Energy Electroquil Partners & Electroquil S.A. v. Republic of Ecuador*, ICSID Case No. ARB/04/19) *Andres Rigo Sureda* volt az *Azurix* és *Siemens* ügyben eljáró választottbírárságok elnöke, *Guido Santiago Tawil* pedig mindkettő ügyekben az egyik fél jogi képviselője, illetve a felperes által kinevezett választottbíró a *Duke Energy* ügyben. Utóbbi ügyben a felperest az az ügyvédi iroda képviselte, amelynél *Sureda* dolgozott. Másképp fogalmazva, *Tawil* két ügyben volt jogi képviselő olyan eljárásban, amiben *Sureda* a választottbírárság elnöke volt, *Sureda* ügyvédi irodája pedig a *Tawil* vezette választottbírárság előtt képviselte a felperest. Argentína kizárási kérelmet nyújtott be *Sureda* ellen az *Azurix* és a *Siemens* ügyben is. A

kifogási eljárás során *Sureda* lemondott az ügyvédi irodában betöltött pozíciójáról. A kizárás iránti kérelmet mindkét esetben elutasították. Sajnos a döntés nem nyilvános, azonban a *Siemens* döntésben elfogadott érvelések egy része publikus. (Sheppard, 2009, pp. 145-146) A *Siemens* ügy másik két választottbírója között nem volt egyetértés a kizárás kapcsán. Egyikük azzal érvelt, hogy az ügyvédi irodában betöltött pozícióról való lemondás *Sureda* függetlenségének egyértelmű hiányára utalt, a másik választottbíró úgy vélte, hogy a lemondással eloszlatta a függetlenségével kapcsolatban felmerülő esetleges kételyeket.

Ez az úgynevezett „forgóajtó-jelenség” a kritikák alapján indokolatlan előnyhöz juttatja a vitákban közreműködő szakembereket, és olyan módon hasznosítja kettős tapasztalataikat, amely tisztességtelenül befolyásolhatja az ügy kimenetelét, vagy potenciális torzításokhoz vezethet a beruházási viták megoldásában. A választottbírói és az érdekképviselői szerepek közötti ilyen átmenetek alááshatják a vitarendezés integritását, amihez elengedhetetlen a pártatlanság megléte. Olyan mechanizmusok bevezetése szükséges, amelyek alapján nyomon követhetők és mérsékelhetők az ezekből a szerepkörökből eredő esetleges konfliktusok.

Volt olyan eset is, amikor a választottbírókat ismételt kinevezésük alapján megtámadták. Például egy magyar vonatkozású ügyben (*Electrabel S.A. v. Republic of Hungary*, ICSID Case No. ARB/07/19. Decision On The Claimant's Proposal to Disqualify a Member of the Tribunal, 25 February 2008, 29., 37) *Brigitte Stern* választottbíró kizárását kérte a belga felperes, mivel Magyarország kinevezte egy másik párhuzamosan futó eljárásában is, ahol a jogvita tárgya (villamosenergia-vásárlási megállapodások felmondásából eredő követelések) közel azonos volt. (*AES Summit Generation v. Republic of Hungary*, ICSID Case No. ARB/07/22. Decision on the Claimant's Proposal to Disqualify a Member of the Tribunal) A másik két választottbíró szerint nem jelentett valós kockázatot az ugyanazon fél általi kijelölés egy, ugyanazon megállapodásra és ugyanazon kormányzati intézkedésekre vonatkozó ügyben, így a kérelmet elutasították. A kizárás egy olyan ügy esetén lehetséges, amely ugyanazon ténybeli körülményekből ered. (*Electrabel S.A. v. Republic of Hungary*, ICSID Case No. ARB/07/19, 39-40.)

Az a körülmény, hogy egy választottbíró korábban az adott üggyhöz hasonló jogi kérdésekkel foglalkozott, szintén kizárási kérelmek alapjául szolgálhat. Egy választottbíró akadémiai írásai vagy nyilvánosan tett nyilatkozatai állítólagos elfogultságot mutatnak, mert azt bizonyíthatja, hogy ismeri a témát.

Tökéletes példa az ilyen típusú kérelmek illusztrálására az *Urbaser v. Argentina* ügyben folytatott kizárási eljárás, ahol a felperes megtámadta az alperes által kijelölt választottbíró, *Campbell McLachlan*. A felperes szerint *McLachlan*, azon megjelent publikációi, amelyek a legnagyobb kedvezmény elvének beruházási vitarendezésben történő alkalmazásának kérdéskörével foglalkozik azt bizonyították, hogy az *Urbaser* választottbírósi eljárásban előre megítélhetette volna a vitatott kérdéseket. A másik két választottbíró elutasította a kifogást. Megállapították, hogy a tudományos írásban kifejtett véleményeknek „eléggyé konkrétan és világosnak kell lenniük ahhoz, hogy egy ésszerű és tájékozott harmadik fél úgy találja, hogy a választottbíró az ilyen véleményekre hagyatkozik anélkül, hogy megfelelően figyelembe venné a tényeket, a körülményeket és az érveket.” (*Urbaser S.A. and Consorcio de Aguas Bilbao Bizkaia, Bilbao Biskaia Ur Partzuergoa v The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/07/26, Decision Professor Campbell McLachlan, Arbitrator, 12 August 2010., 20-25)

Az ICSID szabályainak 2022-es módosításakor érkezett szabályozói „reakció” e körben. Már a korábbi szabály is tartalmazott bekezdéseket a bírák függetlenségével és pártatlanságával kapcsolatban, és többnyire ezeket a meglévő szabályokat pontosította, szigorította az igazságügyi reform. Mindenképpen pozitívként említhető, hogy már részletesebb szabályok vonatkoznak a bírák elfoglaltsági nyilatkozatának tartalmi elemeire, átláthatóbb és gyorsabb az eljárás a választottbírók elleni kifogások kezelésekor, és pontosabbak az összeférhetetlenségi szabályok is, azonban új szabály bevezetésére – akár ami a szerepzavar problematikájára részletesen reflektálna – nem került sor. Vajon ezek a módosítások önmagukban orvosolják azokat a problémaköröket, amelyekről a fentiekben szó esett? Azonban azt, hogy a gyakorlatban mennyire előremutatóak ezek a módosítások, csak az évek távlatában látjuk majd.

3.2. Lehet-e győztes az aggályokkal szemben a magatartási kódex az ISDS eljárásokban?

A választottbírókkal kapcsolatos pártatlanság és függetlenség megkérdőjelezésének kérdésköre az előzőekben bővebben kifejtésre kerül, azonban érdemes itt szólni egy olyan kódex létrehozásáról, amely véleményem szerint a választottbírókkal összefüggésben üdvözlendő.

2017-től az UNCITRAL és az ICSID Titkársága közösen dolgozott egy, a nemzetközi beruházási vitákban eljáró választottbírókra irányadó magatartási Kódex (*Code of Conduct for Arbitrators in International Investment Disputes*) megalkotásán. Az állami küldöttekkel és más érdekelt felekkel folytatott konzultáció során széleskörű hozzájárulást kaptak a Kódex tervezetének elkészítéséhez. A Kódex egyes verzióit folyamatosan publikálták és az azokra érkezett észrevételeket közzétették az ICSID és az UNCITRAL weboldalain. Érzékelhető, hogy az ISDS (hatékony) reformjain az államok és más érdekelt felek közösen dolgoztak. A Kódex előrehaladott tervezetét az UNCITRAL 2023. július 3-21. között Bécsben tartott 56. éves ülészakát megelőzően közzétették és az UNCITRAL Bizottsága módosítási javaslatokkal támogatta a Kódex szövegét. 2023. december 7-én az ENSZ Közgyűlése döntött a Kódex (*Code of Conduct for Arbitrators in International Investment Dispute Resolution*, 2024) elfogadásáról. A módosított ICSID szabályokhoz hasonlóan a Kódex elfogadása is azt mutatja, hogy a reformok sikerességéhez, eredmény eléréséhez az átláthatóság és az inkluzív folyamat kulcsfontosságú. Az ICSID további konzultációt folytat az ICSID Egyezmény részes feleivel a Kódexnek az ICSID eljárásokban való alkalmazásáról. (<https://icsid.worldbank.org/news-and-events/news-releases/un-member-states-adopt-icsid-and-uncitral-code-conduct-arbitrators>)

A Kódex célja többek között az, hogy biztosítsa a választottbírók függetlenségét és pártatlanságát és a hatékony és tisztességes eljárások lefolytatását. A Kódex szabályozza a „forgóajtó-jelenség”, vagy másképpen a „szerepzavar” helyzetet, vagyis azt a gyakorlatot, hogy egy adott személy az egyik ügyben választottbíróként, egy másik ügyben a vitában álló fél képviselőjeként vagy szakértőként vesz részt. Szó esik a Kódexben az eljárások titkosságával kapcsolatos kötelezettségekről, az ésszerű díjakról és költségekről, valamint a bírósági asszisztensek szerepéről és feladatairól. A Kódex szabályai a beruházási szerződésekben található magatartási normák, az ISDS-re vonatkozó választottbírószabályok és a nemzetközi bíróságok összehasonlító áttekintésén alapulnak.

Fontos azt kiemelni, hogy a Kódex alkalmazása jelenleg nem automatikus a nemzetközi beruházási vitákban, ugyanis függ a felek megállapodásától (akár tartalmazhat egy BIT is kikötést a Kódex alkalmazására), az eljárási keretrendszerrel és attól is, hogy milyen választottbírószabályok szerint zajlik az eljárás (például integrálja-e az eljárási szabályzat a Kódex szabályait).

Zárszó

A kutatás során vizsgált eljárási keretrendszerek és választottbíróági fórumok között egyaránt találhatunk hasonlóságokat és különbségeket. Az eredmények alapján azt mondhatjuk, hogy az ISDS keretrendszerek között az ICSID és az UNCITRAL dominál. A részletesen elemzett ICSID (valamennyi szabályával együtt) előnye, hogy egy komplex eljárási rendszert nyújt a feleknek (eljárás és fórum), továbbá szabályai rendelkeznek az ítéletek végrehajtásáról az egyezmény részes feleinek államában. Mindenképpen kiemelendő, hogy a transzparencia kérdésköre már az ICSID szabályaiban is megjelenik.

A kutatás során feltárt jogilag indokolható ISDS rendszert ért kritikák, főképpen a választottbírók pártatlanságát érintő aggályok alapján nyilvánvaló, hogy a rendszert hiányosságok sújtják. A kutatási eredmények és fentiek alapján véleményem szerint a folyamatos reformok időszerűek és szükségesek e területen, a meglévő rendszert a változó időkhöz kell igazítani. Igaz, hogy a 2022-es ICSID igazságügyi reform próbálta kezelni valamelyest a leggyakoribb kritikák egy részét, és ezzel megteremteni a megfelelő egyensúlyt a külföldi befektetők és az államok érdekei között, valamint csökkenteni a rendszerrel szembeni bizonytalanságokat. Ugyanakkor – többek között – a választottbírók pártatlanságának kérdésével kapcsolatban is további innovatív lépésekre volna szükség ahhoz, hogy a beruházási választottbíráskodás rendszere átláthatóbbá és hatékonyabbá váljon. A választottbírói és az érdekképviselői szerepek közötti átmenetek a vitarendezés integritását kérdőjelezhetik meg. Véleményem szerint vitahatatlan az olyan működési elvek bevezetésének szükségessége, amelyek az ezekből a szerepkörökből eredő esetleges konfliktusok mérséklését és nyomon követését, valamint a választottbírók pártatlanságát biztosíthatják.

A magatartási kódex talán egy olyan újításként említhető, amely „képes legyőzni az aggályokat”, hiszen annak célja, hogy egységesítse és erősítse a választottbírák magatartására vonatkozó normákat a nemzetközi beruházási vitarendezés területén. Azonban még nem tudhatjuk, hogy a gyakorlatban ténylegesen eredményezi-e azt, hogy egy ISDS eljárásban résztvevő választottbíró ne legyen elfogult és képes legyen – külső nyomás nélküli – független és pártatlan döntés meghozatalára, tehát azt, hogy valóban semleges fórum hozzon döntést egy nemzetközi beruházási jogvita esetén.

Irodalomjegyzék

Bihari Erika (2023): Új ICSID szabályok a hatékonyság és átláthatóság jegyében, *Közjavak*, 9. évf. 4. sz. pp. 28-40. https://kozjavakfolyoirat.hu/wp-content/uploads/2024/06/KOZJAVAK_2023_4_28_40.pdf (utolsó letöltés: 2024. december 20.) DOI 10.21867/KjK/2023.4.3.

Carswell, Chloe J. – Winnington-Ingram, Lucy (2023): Awards: Challenges Based on Misuse of Tribunal Secretaries. <https://globalarbitrationreview.com/guide/the-guide-challenging-and-enforcing-arbitration-awards/3rd-edition/article/awards-challenges-based-misuse-of-tribunal-secretaries#footnote-132> (utolsó letöltés: 2023. július 4.)

Dimopoulos, Angelos (2011): *EU Foreign Investment Law*, Oxford University Press, Oxford <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199698608.001.0001>

Dolzer, Rudolf – Schreuer, Christoph (2009): *Principles of International Investment Law*, Oxford University Press, Oxford <https://doi.org/10.1093/law:iic/9780199211753.001.1>

Galagan, Dmytro (2015): The Challenge of the Yukos Award: an Award Written by Someone Else – a Violation of the Tribunal's Mandate?. *Kluwer Arbitration Blog*. <http://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2015/02/27/the-challenge-of-the-yukos-award-an-award-written-by-someone-else-a-violation-of-the-tribunals-mandate/> (utolsó letöltés: 2023. október 5.)

Gaukrodger, David (2014): *Investment Treaties and Shareholder Claims for Reflective Loss: Insights from Advanced Systems of Corporate Law*, OECD Working Papers on International Investment, Issue 2. pp. 27-29. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2544869> (utolsó letöltés: 2023. július 12.)

Hajdu Gábor (2022): A beruházó és az állam közötti vitarendezési (ISDS) eljárás és annak aktuális kritikái, *Szegedi Tudományegyetem (SZTE), Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola*, Szeged

Hajdu Gábor (2022): Helyi közösségek és civil szervezetek érdekellentéte a külföldi beruházásvédelemmel, *Állam- és Jogtudomány*, 63. évf. 2. sz. 53-67. <https://doi.org/10.51783/ajt.2022.2.03> (letöltés: 2023. október 10.)

Horváth Éva (2010): *Nemzetközi Választottbíráskodás*. HVG-ORAC, Budapest

Hwang, Michael – Chern, Clarissa (2023): Standards of Proof and Requirements for Evidence in Special Situations, The Guide to Evidence in International Arbitration. <https://globalarbitrationreview.com/guide/the-guide-evidence-in-international-arbitration/2nd-edition/article/standards-of-proof-and-requirements-evidence-in-special-situations> (utolsó letöltés: 2024. március 27.)

Karkason, Davy (2023): Challenges and Criticisms of Investor State Dispute Mechanisms. <https://www.transnationalmatters.com/understanding-problems-with-investor-state-dispute-mechanisms/> (utolsó letöltés: 2023. július 9.)

Katona János (2014): Nemzetközi beruházásvédelem – alkotmányossági kételyek, Európai Jog, 14. évf. 1. sz. pp. 1-13.

Kecskés, András – Ferencz, Barnabás (2018): International commercial arbitration and the ISDS procedures, Jura, 24. évf. 1. sz. pp. 280-288.

Kende Tamás – Nagy Boldizsár – Sonnevend Pál – Valki László (szerk.) (2019): Nemzetközi jog, Wolters Kluwer Kft., Budapest. https://mersz.hu/dokumentum/YOV1761__492/#YOV1761_490_p1 (utolsó letöltés: 2024. április 28.)

Molnár István János (2016): A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga I., Patrocinium, Budapest

Partasides Constantine (2002): The Fourth Arbitrator? The Role of Secretaries to Tribunals in International Arbitration, Arbitration International, Vol. 18. Issue 2. pp. 147-163. <https://doi.org/10.1023/A:1015787618880>

Pauwelyn, Joost (2013): At the Edge of Chaos? Foreign Investment Law as A Complex Adaptive System, How It Emerged And How It Can Be Reformed. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2271869> (utolsó letöltés: 2022. november 3.)

Polkinghorne, Michael (2014): Different Strokes for Different Folks? The Role of the Tribunal Secretary, Kluwer Arbitration Blog. <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2014/05/17/different-strokes-for-different-folks-the-role-of-the-tribunal-secretary-2/> (utolsó letöltés: 2023. október 2.)

Sachetm, Henrique Martins – Codeço, Rafael Ramos (2019): The Investor-State Dispute Settlement System amidst Crisis, Collapse, and Reform, pp. 20-59. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3413353> (utolsó letöltés: 2023. július 5.)

Schacherer, Stefanie (2018): Independence and impartiality of arbitrators: A Rule of Law analysis, Singapore Management University, Singapore, pp. 1-30. https://ink.library.smu.edu.sg/sol_research/3949 (utolsó letöltés: 2023. október 10.)

Schreuer, Cristoph (2014): Jurisdiction and Applicable Law in Investment Treaty Arbitration, McGill Journal of Dispute Resolution, Vol. 1 No. 1. pp. 1-25. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2520501 (utolsó letöltés: 2023. március 8.)

Sheppard, Audley (2009): Arbitrator Independence in ICSID Arbitration, In: Binder, Christina et al: International Investment Law for the 21st Century – Essays in Honor of Christoph Schreuer, Oxford University Press, Oxford, pp. 145-146. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199571345.003.0010>

Thomson, Douglas (2014): EDF wins claim against Hungary, Global Arbitration Review. <https://globalarbitrationreview.com/article/edf-wins-claim-against-hungary> (utolsó letöltés: 2023. július 5.)

Török, László: *The Comparative Analysis of European Privatization Models*, Conference: V. Sovreski, Zlatko – Mokryš, Michal – Štefan, Badura – Lieskovský, Anton (szerk.): *Proceedings in Global Virtual Conference: The 1st International Global Virtual Conference Zilina*, Szlovákia, 2013. Elérhető: https://www.researchgate.net/publication/330412235_The_Comparative_Analysis_of_European_Privatization_Models (letöltés: 2024. július 15.)

Van Harten, Gus (2012): Arbitrator Behaviour in Asymmetrical Adjudication: An Empirical Study of Investment Treaty Arbitration, Osgoode Hall Law Journal, No. 41. pp. 1-67. <https://doi.org/10.60082/2817-5069.1036> (utolsó letöltés: 2023. július 9.)

Vörös Imre (2004): A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga I, Krim Bt., Budapest

1962. évi 25. törvényerejű rendeletet a külföldi választottbírószági határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, New Yorkban 1958. június 10-én kelt Egyezmény kihirdetéséről

2022. évi LIII. törvény a Magyarország Kormánya és a San Marino Köztársaság Kormánya között a beruházások ösztönzéséről és kölcsönös védelméről szóló megállapodás kihirdetéséről

A külföldi választottbírói határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló New York-i Egyezmény (1958)

Az államok és más államok természetes és jogi személyei közötti beruházási viták rendezéséről szóló Washington-i Egyezmény (ICSID Egyezmény), (1995)

Code of Conduct for Arbitrators in International Investment Dispute Resolution (2024) https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/2318944_coc_arbitrators_e-book_eng.pdf (utolsó letöltés: 2024. november 4.)

Hungary - Turkmenistan BIT (2023)
<https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/8419/download> (utolsó letöltés: 2024. április 26.)

ICSID Arbitration Rules (2022)

Young ICCA Guide on Arbitral Secretaries (2014)

A Törvényszék 2012. február 13-i ítélete - Budapesti Erőmű kontra Bizottság (T-80/06. és T-182/09. sz. egyesített ügyek.
<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=E5487C9B7CAE389486677CA3ED492862?text=&docid=121090&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=704106>, (utolsó letöltés: 2023. július 5.)

AES Summit Generation Limited and AES-Tisza Erőmű Kft. v. Republic of Hungary (II), ICSID Case No. ARB/07/22

AES Summit Generation v. Republic of Hungary, ICSID Case No ARB/07/22. Decision on the Claimant's Proposal to Disqualify a Member of the Tribunal.

Azurix Corp. v. The Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/01/12

C 41/05 sz. Európai Unió Bizottsági határozat a Magyarország által a hosszú távú villamosenergia-vásárlási megállapodások keretében nyújtott állami támogatásról.
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009D0609&from=EN>, (utolsó letöltés: 2023. július 5.)

C-357/14. P. sz. ügy Electrabel SA, Dunamenti Erőmű Zrt. kontra Európai Bizottság.

<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=165434&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=6802>,
(utolsó letöltés: 2023. július 5.)

Compañía de Aguas del Aconquija S.A. and Vivendi Universal S.A. v. Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/97/3.

Duke Energy Electroquil Partners & Electroquil S.A. v. Republic of Ecuador, ICSID Case No. ARB/04/19.

Electrabel S.A. v. Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/07/19. Decision On The Claimant's Proposal to Disqualify a Member of the Tribunal, 25 February 2008.

Electrabel S.A. v. The Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/07/19

Electricité de France (EDF) International S.A. v. Republic of Hungary.
<https://investmentpolicy.unctad.org/investment-dispute-settlement/cases/364/edf-v-hungary> (utolsó letöltés: 2022. november 3.)

Siemens A.G. v. The Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/02/8

Urbaser S.A. and Consorcio de Aguas Bilbao Bizkaia, Bilbao Biskaia Ur Partzuergoa v The Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/07/26, Decision Professor Campbell McLachlan, Arbitrator, 12 August 2010.

Database of ICSID Panels. <https://icsid.worldbank.org/about/arbitrators-conciliators/database-of-icsid-panels> (utolsó letöltés: 2024. december 20.)

About ICSID. <https://icsid.worldbank.org/About/ICSID> (utolsó letöltés: 2022. november 3.)

Decisions on Disqualification.
<https://icsid.worldbank.org/cases/content/tables-of-decisions/disqualification>
(utolsó letöltés: 2024. december 2.)

UN Member States Adopt ICSID and UNCITRAL Code of Conduct for Arbitrators in International Investment Disputes.
<https://icsid.worldbank.org/news-and-events/news-releases/un-member-states-adopt-icsid-and-uncitral-code-conduct-arbitrators> (utolsó letöltés: 2024. március 21.)

Overview of an Arbitration - ICSID Convention (2006 Rules):
<https://icsid.worldbank.org/services/arbitration/convention/process/overview> (utolsó letöltés: 2024. április 27.)

How to file a Request for Arbitration - ICSID Convention (2006 Rules).
<https://icsid.worldbank.org/services/arbitration/convention/process/request> (utolsó letöltés: 2024. április 27.)

ICSID Convention, Regulations and Rules.
https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/documents/ICSID_Convention.pdf (utolsó letöltés: 2023. augusztus 5.)

IAs by Economy. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/by-economy> (utolsó letöltés: 2024. december 20.)

IIA Content Mapping. <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/iaa-mapping> (utolsó letöltés: 2024. április 30.)

Investment Dispute Settlement Navigator.
<https://investmentpolicy.unctad.org/investment-dispute-settlement> (utolsó letöltés: 2024. december 1.)

Total number of known investment treaty cases rises to 1,332.
<https://investmentpolicy.unctad.org/news/hub/1743/20240327-total-number-of-known-investment-treaty-cases-rises-to-1-332> (utolsó letöltés: 2024. április 15.)

Secretary of the Tribunal. <https://jusmundi.com/en/document/publication/en-secretary-of-the-tribunal> (utolsó letöltés: 2024. március 28.)

13 Myths About Investment Agreements and Investor-State Dispute Settlement (ISDS).
https://www.uschamber.com/assets/archived/images/13_myths_about_investment_agreements_and_isds.pdf (utolsó letöltés: 2023. július 9.)

ⁱ A beruházási egyezmények szerződő felei több opciót is megjelölhetnek vitarendezési módként és akár azon szerződő félnek az illetékes bírósága is választható eljáró fórumként, amelynek a területén a beruházás létesült Lásd például: Hungary -

Turkmenistan BIT (2023) <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/8419/download> (utolsó letöltés: 2024. április 26.)

ⁱⁱ A tanulmány lezárásáig az UNCTAD adatbázisa szerint a 2591 ellenőrzött IIA ISDS cikkeiben az ICSID 2199, az UNCITRAL 1650, mindkettő 1472 megállapodás esetén konkrétan kikötésre kerül, mint eljáró fórum. Lásd: <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/iaa-mapping> (utolsó letöltés: 2024. április 30.)

ⁱⁱⁱ További fórum még például a Stockholmi Kereskedelmi Kamara Választottbírói Intézete (AISCC), amely az AISCC Választottbírói Szabályai (*Arbitration Institute of Stockholm Chamber of Commerce Arbitration Rules*) szerint jár el. A másik a párizsi Nemzetközi Kereskedelmi Kamara (*International Chamber of Commerce - ICC*). Az itt zajló eljárásokat – amelyekre a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara Választottbírói Szabályai (*International Chamber of Commerce Arbitration Rules*) az irányadók – a Kamara mellett működő ICC Nemzetközi Választottbírói Szék (*International Court of Arbitration*) kezeli, azonban ez nem egy tényleges választottbírói szék, adminisztrációs, választottbíró-kijelölési és más feladatokat lát el. Megemlíthető még a Londoni Nemzetközi Választottbírói Szék (*London Court of International Arbitration - LCIA*), ami pedig az LCIA Választottbírói Szabályai (*LCIA Arbitration Rules*) szerint jár el beruházási jogvitákban.

^{iv} Ismert még egy olyan magyar kötődésű jogvita (2007-es *Civis-Ing v. Serbia*), ahol szintén UNCITRAL eljárási szabályok alapján járt el valamelyik választottbírói szék. Az elérhető adatok szerint sem az eljáró választottbírói szék, sem az ügy kimenetele nem publikus.

^v Több tanulmány közül például Török (2013) cikke is igazolta azt, hogy a privatizáción átesett vállalatok hatékonyabban képesek a befektetéseket és beruházásokat működtetni, mint az állami tulajdonú vállalkozások. Török, László: *The Comparative Analysis of European Privatization Models*, Conference: V. Sovreski, Zlatko – Mokryš, Michal – Štefan, Badura – Lieskovský, Anton (szerk.): *Proceedings in Global Virtual Conference: The 1st International Global Virtual Conference Zilina*, Szlovákia, 2013. Elérhető: https://www.researchgate.net/publication/330412235_The_Comparative_Analysis_of_European_Privatization_Models (letöltés: 2024. július 15.)

^{vi} Ehhez hasonló jogvita volt továbbá a belga Electrabel ügye (*Electrabel S.A. v. The Republic of Hungary*, ICSID Case No. ARB/07/19) és az Egyesült Királyságbeli AES ügye (*AES Summit Generation Limited and AES-Tisza Erőmű Kft. v. Republic of Hungary* (II), ICSID Case No. ARB/07/22). Mindkét esetben a magyar állam javára döntött az ICSID választottbírói szék.

^{vii} A választottbírói ítélet nem nyilvános. Lásd: Thomson, Douglas (2014): *EDF wins claim against Hungary, Global Arbitration Review*. <https://globalarbitrationreview.com/article/edf-wins-claim-against-hungary> (utolsó letöltés: 2023. július 5.)

^{viii} Lásd például: 2022. évi LIII. törvény a Magyarország Kormánya és a San Marino Köztársaság Kormánya között a beruházások ösztönzéséről és kölcsönös védelméről szóló megállapodás kihirdetéséről.

^{ix} Az ICSID adminisztratív támogatást nyújt a tanácsoknak, és minden választottbírósi eljárásban az ICSID személyzetének egy tagját nevezik ki a tanács titkárának. A titkár széles körű támogatást és szakértelmet nyújt az ICSID-eljárással kapcsolatban, részt vesz az eljárás minden folyamatában, beleértve a meghallgatásokon nyújtott segítséget is.

^x Bővebben lásd: <https://jsumundi.com/en/document/publication/en-secretary-of-the-tribunal> (utolsó letöltés: 2024. március 28.)

^{xi} Bővebben lásd: Hwang, Michael – Chern, Clarissa (2023): Standards of Proof and Requirements for Evidence in Special Situations, The Guide to Evidence in International Arbitration. Letöltés: <https://globalarbitrationreview.com/guide/the-guide-evidence-in-international-arbitration/2nd-edition/article/standards-of-proof-and-requirements-evidence-in-special-situations> (utolsó letöltés: 2024. március 27.)

^{xii} Bővebben lásd: Horváth Éva (2010): Nemzetközi Választottbíráskodás. HVG-ORAC, Budapest, pp. 235-242; Molnár István János (2016): A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga I., Patrocinium, Budapest, pp. 144-146; Vörös Imre (2004): A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga I, Krim Bt., Budapest, pp. 144-148.

^{xiii} Ezzel kapcsolatban lásd: <https://icsid.worldbank.org/services/arbitration/convention/process/request> (utolsó letöltés: 2024. április 27.)

^{xiv} Magyarországot jelenleg a választottbírói panelben Kőhegyi Dávid, Martonyi János, Menyhárd Attila és Nemescsói András képviselik. Lásd: <https://icsid.worldbank.org/about/arbitrators-conciliators/database-of-icsid-panels> (utolsó letöltés: 2024. december 20.)

^{xv} Bővebben lásd: Hajdu Gábor (2022): Helyi közösségek és civil szervezetek érdekellentéte a külföldi beruházásvédelemmel, Állam- és Jogtudomány, 63. évf. 2. sz. 53-67. http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/26202/1/AJT_2022_2_teljes.pdf (letöltés: 2023. október 10.) <https://doi.org/10.51783/ajt.2022.2.03>

^{xvi} Az *Electrabel v. Hungary* (CSID Case No. ARB/07/19) ügyben a felek megegyeztek az eljárás „joghatóságot és felelősséget”, illetve a követelés összegét érintő szakaszának szétválasztásáról (elkülönítéséről).

^{xvii} Bővebben lásd: Van Harten, Gus (2012): Arbitrator Behaviour in Asymmetrical Adjudication: An Empirical Study of Investment Treaty Arbitration, *Osgoode Hall Law Journal*, No. 41. pp. 1-67. <https://ssrn.com/abstract=2149207> (utolsó letöltés: 2023. július 9.)

^{xviii} Lásd például: *Compañía de Aguas del Aconquija S.A. and Vivendi Universal S.A. v. Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/97/3.

^{xix} Az ISDS keretében a külföldi befektetők általában veszítenek, a viták többnyire egyezséggel végződnek, és a kormányok kétszer olyan gyakran nyernek, mint a külföldi

befektetők. Bővebben lásd:
https://www.uschamber.com/assets/archived/images/13_myths_about_investment_agreements_and_isds.pdf (utolsó letöltés: 2023. július 9.)